

УДК 353:327

С.М. САХНО

ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ ПОЛІТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Сахно Станіслав Миколайович – аспірант кафедри міжнародних організацій та дипломатичної служби Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Досліджується різні напрямки енергетичної політики Європейського Союзу. З'ясовуються особливості географічного та операційного підходів до напрямків енергетичної політики ЄС. Проводиться аналіз питання диверсифікації джерел енергопостачань до ЄС.

Ключові слова: енергетична політика, диверсифікація джерел енергопостачань, енергетична безпека, система міжнародних відносин.

Исследуются разные направления энергетической политики Европейского Союза. Определяются особенности географического и операционного подходов к направлениям энергетической политики ЕС. Проводится анализ вопроса диверсификации источников энергопоставок.

Ключевые слова: энергетическая политика, диверсификация источников энергопоставок, энергетическая безопасность, система международных отношений.

It is being studied different directions of energy policy of European Union. It is defined features of geographical and operational approach for dictions of EU energy policy. There is an analysis of the issue of diversification of energy supply sources.

Key words: energy policy, diversification of energy supply sources, energy security, system of international relations.

© С.М. Сахно, 2012

Постановка проблеми. На сьогоднішній день актуальним є дослідження енергетичної безпеки, яка займає чільне місце в загальній структурі національної безпеки країн Євросоюзу, що є невід'ємною частиною зовнішньополітичної стратегії держави. Проблема стабільного забезпечення економіки потрібною кількістю енергоресурсів за поміркованими цінами посідає провідні позиції серед зовнішньополітичних пріоритетів практично всіх країн світу – як розвинених, так і тих, що розвиваються. В ХХІ ст. питання визначення цін на нафту і природний газ, вигідних умов поставок вуглеводнів поступово вийшло далеко за межі суто економічної площини й отримало яскраве геополітичне забарвлення. Нині згадані проблеми визначають стабільність політичних союзів і коаліцій, тривалість життя урядів, виступають джерелом потенційних конфліктів і навіть регіональних війн. В сучасній системі міжнародних відносин енергетична безпека набуває важливого значення. Енергетичний світ явно стає багатополюсним, причому Росія - одним із основних гравців на енергетичних ринках, в першу чергу - на нафтовому, а політика ОПЕК стає більш гнучкою, посилюється роль Індії і Китаю, зберігається домінуюча роль США у формуванні попиту на енергоресурси. У міждержавних відносинах енергетичний фактор так чи інакше є присутній на всіх рівнях і входить до порядку денного багатьох переговорів.

Так звана енергетична дипломатія стає домінуючою в зовнішній політиці більшості країн, вона є складовою механізмів забезпечення національних інтересів у світовому господарстві. Важливим є й розгляд різних проектів будівництва нафтових транспортних коридорів для забезпечення енергоресурсами країн Європи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Світова енергетична проблематика в наш час міцно зайняла одне з головних місць у провідних наукових дослідженнях. У вітчизняній та іноземній науковій літературі є достатньо робіт, що вивчають паливно-енергетичні комплекси Європейського Союзу.

Поглиблення розробки зазначеної теми було спричинене появою комплексного підходу до розкриття логіки напрямків енергетичної політики ЄС.

Серед українських авторів, які досліджували дану тематику, варто згадати О.Власюка, Д.Волошина, С.Дубовика, О.Закревського, І.Карпа, І.Корнілова, М.Кулика, В.Луцація, Н.Невідому, С.Пирожкова, Д.Прейгера, Д.Холодова, О.Юспіна, В.Якушика тощо. Ці автори детально аналізують основні складові енергетичної безпеки держави у цілому, зокрема, систематизують загрози та способи їх подолання для посилення рівня енергетичної безпеки.

Найбільший внесок у розвиток наукових досліджень в енергетичній сфері зробили російські автори. Зокрема, Н.П.Лаверова, Ю.Г.Леонова, Н.А.Плате, О.Н.Фаворський та В.Є.Фортва. Енергетика ЄС детально характеризувалась у роботах Ю.А.Борко, Р.С.Грінберга, І.Д.Іванова, І.В.Корольова та ін., а серед іноземних авторів — С.Грина, Дж.Гевіна, У.Дюрана, Ж.Лавло, Ж.Массе, М.Муссавар-Рахмана, У.Уоллеса, У.Хогана та в публікаціях Комісії ЄС.

Серед робіт по проблемах світової енергетики варто також виділити роботу С.З. Жизніна «Основы энергетической дипломатии» [1], в якій проводиться глибокий аналіз сучасних політичних та економічних тенденцій, які впливають на енергетичну дипломатію як на глобальному, так і на

регіональному рівнях. Комплексним дослідженням можна назвати і роботу А.А. Конопляника «Договор к Энергетической Хартии: путь к инвестициям и торговле для Востока и Запада» [2], що висвітлює проблематику прийняття Договору до Енергетичної Хартії.

Незважаючи на наявність досліджень з енергетичних питань, у тому числі й проблем енергетичної політики ЄС, автор вважає за доцільне комплексно окреслити напрямки такої політики ЄС з позиції характеру ресурсів та географічної складової.

Мета дослідження. Мета й завдання дослідження визначені, виходячи з його науково-теоретичної й практичної актуальності, політичної ваги та стану фахових розробок його теми. Оскільки у вітчизняній і зарубіжній політології міжнародних відносин зазначена тема комплексно не розглядалася, автор поставив за мету комплексний аналіз напрямків енергетичної політики Європейського Союзу.

У відповідності з метою автором були поставлені такі конкретні завдання: визначити основні напрямки енергетичної політики ЄС; проаналізувати особливості географічного та операційного підходів до питання енергетичної політики ЄС; дослідити питання диверсифікації джерел енергопостачання до Європи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Потреба в забезпеченні економік країн-членів ЄС імпортованими енергоносіями із зовнішньоторговельної проблеми переведена керівництвом Євросоюзу в проблему наднаціональної безпеки, яка має назву «безпека енергетичного забезпечення Євросоюзу» [3].

Розвиток енергетики і її підтримання на достатньому рівні – необхідна умова функціонування виробництва і сфери послуг. У рамках ЄС завдання розвитку енергетики визначені в числі пріоритетних. В основі енергетичної політики Євросоюзу лежить ретельний аналіз тенденцій світової енергетики та можливостей, закладених попереднім економічним розвитком.

Конкретним індикатором стану енергетики та можливостей партнерів по співробітництву у даній сфері є паливно-енергетичний баланс. Якість паливно-енергетичного комплексу (ПЕБ) визначається надійністю отримання енергоресурсів, їх різноманітністю, достатньою кількістю, прийнятною ціною, можливістю здійснення заміни одного із енергоносіїв на інший у випадку виникнення форсмажорних обставин. На даний час ПЕБ країн ЄС достатньо стійкий. Це забезпечується тим, що в ньому немає критично високого використання жодного із первинних видів енергії. Пріоритети базуються на означених вище критеріях. Перш за все необхідно відзначити значну частку у ПЕБ нафти. Некритичність показника визначається тим, що нафтовий ринок ЄС досить насичений і різноманітний. Нафту постачають двома незалежними один від одного способами: сухопутним – нафтопроводами і морським – танкерним флотом.

Із стабільних первинних джерел енергії значне місце у ПЕБ відводиться вугіллю. Це особливо чітко проглядається в енергетичній політиці Польщі,

Німеччини та Великої Британії. Увага до вугілля як первинного джерела енергії пояснюється тим, що його запаси в порівнянні з нафтою і природним газом значно більші, що дозволяє країнам мати значну перспективу (150-200 років проти 50-100 років на використання нафти і газу).

Привертає увагу зміна оцінок ЄС щодо розвитку ядерної енергетики. Неприйняття ядерної енергетики, яке мало місце в Європі після Чорнобильської катастрофи, поступається розумінню того, що за умов забезпечення більш високого рівня безпеки така енергетика може і повинна стати дієвою альтернативою нафті і газу.

У формуванні енергетичного балансу Європейського Союзу дедалі більше уваги приділяється розвитку вітроенергетики та використанню енергії Сонця. За програмою розвитку енергетики 2005-2030 років темп приросту вітроенергетики найвищий і складатиме в середньому 7,1 % на рік.

У 2007 році ЄС прийняв інтегровану кліматичну й енергетичну політику, яка спирається на три концептуальні підходи:

- скорочення викидів парникових газів на 20% у порівнянні з 1990 роком;
- значне збільшення потужностей, які працюють на біопаливі, енергії Сонця і вітру. Частка енергії, що вироблятиметься на таких установках, має скласти 20 % ;
- прийняття стратегічного плану розвитку енергетичних технологій.

Певні застереження щодо диверсифікації та перспективи на майбутнє в енергобалансі ЄС викликає частка газу. Більшість країн ЄС не мають власних покладів і тому змушені його імпортувати. Виняток складають Норвегія, частково Нідерланди, Данія і Великобританія. Норвегія оцінюється як частина внутрішнього газового ринку ЄС з низькими політичними і технічними ризиками.

Впливовим експортером газу на західному ринку залишаються Нідерланди. Сумарний обсяг підписаних експортних контрактів оцінюється у 815 млрд куб.м, що складатиме близько 40 млрд. куб.м щорічно. На випадок вступу у дію так званих резервних угод, підписаних з Німеччиною і Бельгією, щорічний експорт може скласти 60 млрд. куб.м природного газу. Провідні позиції тут займає Royal Dutch/Shell. Менші можливості щодо видобутку та експорту газу має Данія. Поклади газу у секторі Північного моря Данії виявились не такими значними як прогнозувалось.

Така ситуація стала підставою визнання провідною національною компанією DONG Energy вірогідності того, що вже в найближчі 3-4 роки країна може перетворитися із експортера газу на його імпортера. Це змушує керівництво Данії зайняти активнішу позицію щодо будівництва Росією газопроводу «Північний потік» по дну Балтійського моря.

Основними зовнішніми для ЄС експортерами трубопровідного газу є Алжир і Росія. Щоб унеможливити себе від енергетичних ризиків, країни ЄС намагаються диверсифікувати постачання енергоносіїв. Досить високим є цей показник у Франції, яка імпортує газ із Норвегії, Алжиру, Нігерії. Ще

кращі показники має Німеччина, яка отримує газ з п'яти різних країн: Норвегії, Нідерландів, Великобританії, Данії, Росії.

З плином часу питання диверсифікації поступилося місцем екологічним міркуванням, пов'язаних із небезпекою парникового ефекту та забрудненням довкілля викидами вуглекислого газу.

Тим не менш питання забезпечення безперебійного постачання енергоносіїв та диверсифікації джерел постачання енергії все ще залишається актуальним для Співтовариства. Цей аспект містить два основні компоненти: географічний та операційний. Необхідність географічної диверсифікації гостро відчувалась під час нафтових криз. Тому основні зусилля Співтовариства щодо цього зосереджені на зменшенні залежності від зовнішніх джерел поставок, передусім, нафти та газу. Другий компонент стосується джерел енергії, що вимагають підключення до загальних мереж, а саме – електроенергії та газу.

З огляду на нові тенденції енергетичного ринку ще у 2000 році Європейська Комісія винесла на громадське обговорення Зелена книга «В напрямі європейської стратегії безпеки поставок енергії» (Green Paper Towards a European strategy for the security of energy supply COM(2000) 769 final) (далі – Зелена книга), головна увага в якій надавалася забезпеченню безперебійних поставок енергоносіїв за доступними цінами як для приватних, так і для промислових споживачів із забезпеченням одночасно необхідного рівня захисту довкілля [4].

Основна ідея пропонованої політики полягає не в тому, щоб досягти енергетичної самодостатності та зменшити залежність від зовнішніх поставок, а, насамперед, у тому, щоб мінімізувати ризики, пов'язані з такою залежністю. Одним із головних пріоритетів у цьому напрямі Зелена книга вказує диверсифікацію різних джерел енергії як географічну, так і за видом енергоносія.

Зелена книга визначає наступні ключові напрямки енергетичної політики:

1. Конкурентоспроможність та внутрішній енергетичний ринок. ЄС планує завершити створення внутрішніх європейських ринків електроенергії та газу як першочерговий крок забезпечення сталої, безпечної та конкурентоспроможної енергетики.

2. Гарантування безпеки енергопостачань, що передбачає підвищення безпеки постачань (у тому числі і фізичної) на внутрішніх ринках за рахунок їх прозорості та передбачуваності; переосмислення підходів ЄС до стратегічних запасів нафти та газу спрямоване на спільне реагування та використання цих запасів.

3. Створення ефективної та різноманітної структури енерговиробництва. Даний напрям включає дії, спрямовані на оптимізацію балансів використання видів ПЕР за рахунок вивчення всіх переваг та недоліків різних джерел енергії.

4. Інтегрований підхід до розгляду проблем, пов'язаних зі зміною клімату.

5. Заохочення до інновацій. Цей напрям передбачає цілий комплекс заходів, спрямованих на роз-

робку та реалізацію Європейського стратегічного плану з енергетичних технологій.

6. Узгоджена зовнішня енергетична політика.

Очевидно, що ключовим питанням енергетичної безпеки ЄС є питання диверсифікації джерел енергопостачання. Позиції європейських країн стосовно шляхів вирішення проблеми енергетичної залежності розходяться. Деякі країни, а це в першу чергу Німеччина, бажають як і раніше мати довгострокові контракти на постачання енергоресурсів з Росії. Інші країни вважають більш актуальним питання диверсифікації джерел постачання енергоресурсів, що дозволить їм мати більш сильні позиції у відносинах з Росією: «Диверсифікація посилює позицію на перемовинах». Тим більше, що, на думку дослідницької служби конгресу США, в останні роки Росія маніпулює потоками постачання нафти та газу, які спрямовані в Європу [5].

Якщо дивитися на енергетичні ресурси зі спрощеної позиції, то можна говорити про наявність внутрішніх та зовнішніх джерел для ЄС. ЄС не спроможний забезпечити себе власними ресурсами, тому основна боротьба у побудові енергетичного ринку стосується зовнішніх гравців та становлення системних відносин у питанні забезпечення енергопостачань [6].

Одним із важливих географічних напрямків енергетичної політики ЄС є африканський вектор. Зокрема, Алжир є третьою за значенням країною-постачальником природного газу на ринки ЄС після Росії та Норвегії. Після проблем з постачаннями російського газу до країн ЄС відносини між Алжиром та ЄС набули стратегічного характеру в енергетичній сфері [7].

Так, досягнуті домовленості щодо інвестування європейськими компаніями у розробку нафтових та газових родовищ в Алжирі, а також щодо функціонування газопроводів. Зокрема, газопровід «Galsi», що має поєднувати Алжир з Італією через Сардинію та почати роботу у 2014 році. Другою пріоритетною інфраструктурною віссю ЄС є напрямок, що з'єднує Алжир з південно-європейськими країнами і з північчю Європи. Проект передбачає будівництво чотирьох ліній газопроводу з Алжиру через Іспанію, Італію, Францію та інші країни ЄС [8].

Актуальним є розвиток відносин з іншими африканськими країнами. Зокрема, існує можливість створення транссахарського трубопроводу. Передбачається, що трубопровід буде проходити через територію Нігерії, Нігеру та Алжиру. Запаси енергетичних ресурсів Нігерії безперечно важливі для країн ЄС. Цей трубопровід передбачає постачання природного газу від Нігерії до Середземноморських країн, що може розглядатися європейськими державами як альтернативний ресурс для своєї енергетичної системи [9].

Іншим напрямком є єгипетський. Говорячи про єгипетський напрям, необхідно в першу чергу досліджувати Трансарабський газопровід. ТАГ покликаний зменшити залежність Туреччини й молодих східноєвропейських країн ЄС від імпорту газу з Росії. На сьогодні ТАГ - це система газопроводів для постачання єгипетського газу в Йорданію, Із-

раїль, Сирію, Ліван, Кіпр, Туреччину і далі в Європу. Завдяки ТАГ Єгипет має намір уже найближчими роками збільшити видобуток газу з нинішніх 34 млрд. до 75-78 млрд. куб. м.

Важливо зазначити і постачання з Лівії. Після зняття санкцій Лівія провела чотири ліцензійних раунди, уклала низку контрактів на розвідку і видобуток нафти і газу. Лівія планує стати найбільшим постачальником газу до Європи. Підтвержені запаси його складають 46 трлн. куб. футів (1 фут = 0,3 м). Однак розподільна система країни, хоча і включає близько тисячі кілометрів трубопроводів, неспроможна забезпечити зростаючий попит. Тому розробляються плани будівництва нових газопроводів [10].

Звісно, що основним постачальником газу до Європи є Росія. Між цими партнерами є особливе партнерство в енергетичній сфері. Будівництво «Північного та Південного» трубопроводів – ознака стратегічного підходу до енергетичної безпеки обох сторін. Росія намагається взяти участь в енергетичному ринку ЄС в якості важливого гравця, беручи участь у розбудові родовищ енергоресурсів в країнах Африки. Це дає змогу Росії, окрім здійснення постачань власних ресурсів, впливати на функціонування внутрішнього енергетичного ринку ЄС з іншого боку [11].

Окрім зазначених напрямків, слід вказати на існування важливого регіону з огляду на запаси енергетичних ресурсів. Це – Чорноморсько-Каспійський регіон. Для ЄС даний регіон є гарантією політики диверсифікації, адже множина запасів у країнах регіону та інфраструктури дає змогу ЄС гарантувати постачання, що не залежать від Росії [12].

Крім постачань трубопроводами, важливо вказати і на постачання танкерами скрапленого газу. Це дає можливість додатково будувати партнерські відносини з країнами, що виступають партнерами для ЄС у цій сфері. Значну перспективу мають постачання скрапленого газу в країни ЄС з Нігерії,

Тринідаду та країн Близькосхідного регіону (Іран та Катар).

Висновки. Отже, енергетична політика країн ЄС у першу чергу зосереджується на питаннях диверсифікації постачань енергоресурсів. Основна ідея пропонованої політики полягає не в тому, щоб досягти енергетичної самодостатності та зменшити залежність від зовнішніх поставок, а, насамперед, у тому, щоб мінімізувати ризики, пов'язані з такою залежністю. Одним із головних пріоритетів у цьому напрямі Зелена книга «Європейська стратегія сталої, конкурентоспроможної та безпечної енергетики» вказує диверсифікацію різних джерел енергії як географічну, так і за видом енергоносія.

Таким чином Зелена книга, визначивши шість ключових напрямків пошуку відповідей на сучасні виклики, націлює ЄС на створення та ефективну реалізацію спільної енергетичної політики. Сучасні виклики ставлять перед країнами ЄС передусім фундаментальне питання про їхню єдність щодо розробки нової, загальної Європейської стратегії в галузі енергетики, про готовність додержуватися головних принципів, на які спиратиметься така стратегія (сталість, конкурентоспроможність та безпека).

Один з головних напрямів вирішення проблеми енергозабезпечення країн ЄС пов'язують з розвитком нетрадиційних і відновлюваних джерел енергії та високою енергоефективністю споживання.

Географічний напрямок енергетичної політики забезпечує стратегію диверсифікації.

Можна говорити, що географія постачань для ЄС розширюється, але провідне місце все ж займає Росія. Для ЄС важливо будувати відносини у стратегічному руслі, а з іншого боку – намагатися створити вжелі протидії залежності. Тому, як бачимо, ЄС у своїй стратегії буде активні відносини з африканськими країнами, близькосхідними, а також країнами Чорноморсько-Каспійського регіону з метою забезпечити диверсифікацію постачань енергоресурсів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Жизнин С.З. Основы энергетической дипломатии. - М., 2003.
2. Конопляник А.А. «Договор к Энергетической Хартии: путь к инвестициям и торговле для Востока и Запада», изд-во «Международные отношения». - М., 2002.
3. Офіційний сайт Європейського Союзу, «Енергетика» [Електронний ресурс] – Режим доступу: — <http://ec.europa.eu/energy>
4. Зелена книга «Європейська стратегія устойчивой, конкурентоспособной и безопасной энергетики», Брюссель, 08.03.2006 г., COM (2006) 105 окончательная редакция [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.delukr.ec.europa.eu/page947.html>
5. США и Европе нужна общая стратегия энергетической безопасности [Електронний ресурс]. – Режим доступу: - <http://usinfo.stat.gov>.
6. Договор к Энергетической Хартии ЕС и связанные с ним документы. – М., 2004. – С. 13.
7. Гринецкий С.Р., Жильцов С.С., Зонн И.С. Черноморский узел. – М., 2007. – С. 135.
8. Южный фланг СНГ. «Общие соседи» и «восточные партнеры» сквозь призму Каспия. Вып. 3. – М.: МГИМО, 2009. – С. 46.
9. European Energy and Transport Trend to 2030, Luxembourg, Office for Official Publications of the European Communities, 2003, Appen. № 2.
10. Гривас К. Энергетический фундамент европейской независимости // Мировая энергетическая политика. – 2002. - №2, - С. 17-21.
11. Богучарский М.Е. Актуальные проблемы энергетического диалога Россия-ЕС //Актуальные проблемы экономических и правовых наук, Международный центр экономических и правовых исследований. – М., 2004.
12. Симонич П. В Каспийском море таятся большие запасы углеводородного сырья // Промышленные ведомости. – 2005. – № 7.